

de aan vrijheid gewone veenarbeiders wel konden wennen aan het strakke ritme van de fabriek. Ook de industriëlen lieten zich in hun beleid leiden door wat de sociologen hen voorhielden. Niet alleen de produktiecijfers interesseerden hen, maar ook of de aanpassing aan het industriële klimaat soepel verliep. Grote animator van de industrialisatie was burgemeester K. H. Gaarlandt. Hij was de verbindingssschakel tussen politici en industriëlen. De algemene ongerustheid over het aanpassingsvermogen van de Emmer bevolking was onterecht. Op een enkele uitzondering na paste de bevolking zich prima aan aan de nieuwe omstandigheden.

Van Veghel laat zien dat ondanks het beleden harmonische ideaal wel degelijk spanningen ontstonden. Deze lagen met name op het gebied van de centrale sturing door de rijks- en provinciale overheden. Het Rijk wenste een strak beleid, van bovenaf gestuurd. De provincie trad daarbij op als intermediair. De gemeentelijke politiek had haar eigen voorkeuren. Waar de rijksoverheid de industrie wilde centreren in het kern dorp Emmen, wilden de gemeentebestuurders de fabrieken spreiden over de verschillende dorpen. Een andere bron van spanning was dat de verzuilde organisaties, die door de sociologen zo'n belangrijke rol kregen toebedeeld in het moderniseringsproces, hun eigen agenda hadden en zich niet zomaar voor het karretje van de beleidmakers lieten spannen. Het is de kracht van de analyse van Van Vegchel dat hij aantoonde dat uiteindelijk de nieuwe bestuurlijke elite van professionals, die zich met name in het ambtelijk apparaat nestelde, overwon. Het is ook de zwakte van zijn verhaal. Het gaat hem er met name om het fenomeen van de naoorlogse beheerste modernisering aan te tonen; de metamorfose van Emmen moet deze stelling illustreren en onderbouwen. Daardoor wordt de spanning uit het verhaal weggenomen; de uitslag staat immers al vast: de professionals zetten de beheerste modernisering door. Het politicologisch-sociologische standpunt van de auteur en de nadruk op de sturing van boven af, laat te weinig ruimte over voor de wisselwerking met krachten van onderop: de lokale bevolking, plaatselijke bestuurders en politici. Daardoor komt het spanningsveld tussen ruimtelijke en sociaal-economische gebeurtenissen en het beleid van sociologen en politici niet goed uit de verf. Met andere woorden: Emmen en Zuidoost-Drenthe fungeren te veel als decor, te weinig als meespeler in dit verhaal.

Zijn betoog heeft Van Vegchel in een nogal zwaar aangezet theoretisch kader gezet. Voor zijn speurtocht naar de menselijke betrokkenheid bij de opbouw van de samenleving wil hij gebruik maken van de politicografie als een nieuwe benaderingswijze en verwerkt daarbij noties uit de vertoogtheorie en vocabulaire-benadering. Wat deze werkwijze nu precies inhoudt, hoe dit in deze studie functioneert en welke voordelen zij biedt, heeft de auteur mij niet echt duidelijk kunnen maken. Van Vegchel heeft gewoon een goede en gedegen studie geschreven naar het ontstaan van een nieuwe politieke en bestuurlijke cultuur in het naoorlogse Nederland en de problemen die de implementatie en de verwerkelijking van dit beleid met zich meebrachten. De minder professionele — lokale — bestuurders hadden de nodige moeite hierin mee te gaan. Dit leidde tot spanningen, waarbij de plaatselijke gremia veelal het onderspit dolven. Dat het een prima leesbaar verhaal is geworden en dus ook voor een breder publiek interessant is, is een extra aanbeveling voor dit boek.

R. van der Woude

D. Luyten, *Burgers boven elke verdenking. Vervolg van de economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog* (Brussel: VUBPress, 1996, 270 blz., Bf 750,-, ISBN 90 5487 131 8).

In de literatuur over de Tweede Wereldoorlog in België is de mening sterk ingeburgerd dat de economische collaboratie, in vergelijking met andere vormen van samenwerking met de Duitse bezetter, te licht werd bestraft. Dirk Luyten, postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel, komt in zijn boek *Burgers boven elke verdenking* tot een veel genuanceerder oordeel over de economische collaboratie.

Uitgangspunt voor de repressie van de economische collaboratie was artikel 115 van het Strafwetboek: 'Met de dood wordt gestraft hij die de vijanden van de Staat helpt door het verschaffen van soldaten, manschappen, geld, levensmiddelen, wapens en munitie'. Na de Eerste Wereldoorlog had de Belgische magistratuur dit artikel ruim geïnterpreteerd en waren er zware straffen uitgesproken ten aanzien van economische collaborateurs. In 1940 maakte de Britse blokkade overzeese invoer onmogelijk. België was daardoor genoopt voor de eigen voedselvoorziening te zorgen. Dat was een eerste argument voor industriëlen en financiers, gegroepeerd rond de gouverneur van de Société Generale Alexandre Galopin, om in juli 1940 de economische activiteit in België te hervatten, ook als die in ruime mate de Duitse oorlogseconomie ten goede kwam. Bijkomende argumenten waren dat ze de deportatie van Belgische arbeiders en de ontmanteling van Belgische bedrijven wilden voorkomen. Het Galopin-Comité gaf als richtlijn dat men geen wapens en munitie zou produceren en riep het begrip 'noodtoestand' in. Dat impliceerde dat de economische activiteit volgens hen verantwoord was omdat het feit dat hun productie grotendeels voor Duitsland was bestemd, minder erg was dan het onheil dat de bezetter zelf de leiding van de Belgische industrie in handen zou genomen hebben. De tragedie was dat via een escalatie van toegevingen aan de bezetter het verschil steeds kleiner werd tussen het minste kwaad dat de industriëlen aanvaardden, en het grotere kwaad dat ze wilden voorkomen. De Duitse voedselleveringen bleven al in 1940 ver ten achter op de leveringen van de Belgische industrie aan Duitsland. In 1942 begon de bezetter met de deportatie van Belgische arbeiders naar Duitsland, zodat uiteindelijk maar een motief voor de verderzetting van de economische activiteit overbleef, namelijk de vrijwaring van het industrieel patrimonium.

Dirk Luyten schetst in zijn boek in eerste instantie het vervolgingsbeleid dat door auditeur-generaal Walter Ganshof van der Meersch tegen de economische collaborateurs werd gevoerd. Ganshof aanvaardde als verantwoording voor een beperkte economische activiteit tijdens de bezetting enkel de tegenwaarde die moest geleverd worden voor de voedselimport en het voorkomen van de deportatie van Belgische arbeiders naar Duitsland. Voor het overige verwierp de auditeur-generaal de Galopin-doctrine. Rond de bestraffing van de economische collaboratie lokten de industriëlen een politieke discussie uit. Zij kregen daarbij de steun van de katholieke rechterzijde, van de liberale partij en van een aantal socialisten. Het resultaat van het debat was dat de socialistische premier A. van Acker op 25 mei 1945 een besluit-wet uitvaardigde waardoor artikel 115 van het Strafwetboek werd gewijzigd, rekening houdend met het feit dat economische bedrijvigheid tijdens de bezetting de vitale behoeften van de bevolking had helpen dekken. De belangrijkste reden voor die wijziging was dat de regering de industriëlen nodig had om haar economische relancepolitiek te realiseren. Ganshof bood weerwerk aan het mildere vervolgingsbeleid dat door de regering was uitgestippeld. Gesteund door bepaalde linkse kringen, ging de auditeur-generaal tegen de regeringspolitiek in om de prerogatieven van de rechterlijke macht te vrijwaren.

Om te zien welke resultaten het vervolgingsbeleid opleverde, analyseerde de auteur alle vonnissen die in verband met economische collaboratie werden geveld. Vooral middelgrote bedrijven uit de bouwsector en uit de handel werden veroordeeld. Dit gaf aan de vervolging een overwegend Vlaams karakter. De zware industrie en de grote holdings die vooral in Wallonië hun bedrijvigheid ontplooiden, bleven grotendeels buiten schot. Rechtszaken in die sectoren zouden immers het proces gemaakt hebben van de hele Belgische zakenwereld en daar stootte het gerecht op de grenzen van zijn macht.

Innovender in het werk van Luyten is dat voor het eerst een grondige analyse wordt gemaakt van de betwistingen rond het vervolgingsbeleid en de manier waarop de bestraffing in de praktijk is verlopen. Opvallend daarbij is alvast hoe de auditeur-generaal betrokken geraakte in een politiek steekspel en hoe hij zijn persoonlijke stempel wist te drukken op het vervolgingsbeleid. Het werk van Luyten stoelt op een gedegen kennis van de bronnen en munt uit door een

scherpe analyse en een preciese formulering. Hij probeert ook de bestraffing van de economische collaboratie in te passen in de globale repressie van al wie met de Duitse bezetter samenwerkte. Met dit boek gaat Luyten in tegen de gevestigde maar niet gestaafde bewering dat de economische collaborateurs veel milder werden aangepakt dan de andere collaborateurs? Hrger.y *boven elke verdenking* is al bij al een zeer verdienstelijk werk van een jonge historicus die zijn sporen verdient in de historiografie over het naoorlogse België.

Mark van den Wijngaert

C. Gaemers, *Achter de schermen van de kunst. Rotterdamse Kunststichting 1945-1995* (Rotterdam: De Hef, 1996, 240 blz., f39,90, ISBN 90 6906 025 6).

Voor de Tweede Wereldoorlog kende Rotterdam, evenmin als andere Nederlandse steden of het land als geheel, een gedifferentieerd overheidsbeleid ten aanzien van de kunsten. Na de bevrijding werd niet alleen de gehavende stad met grote voortvarendheid weer opgebouwd, maar werd ook begonnen met de ontwikkeling van een stedelijk kunstbeleid. In dit proces bleek een belangrijke rol weggelegd voor de Rotterdamse Kunststichting, opgericht in de zomer van 1945 door particulieren die het lokale kunstleven wilden stimuleren.

Voortbouwend op ideeën die al in het eerste oorlogsjaar waren verwoord door de kunstcommissie van de Stichting Rotterdam 1939, formuleerde de nieuwe instelling een driedelige taakstelling: het adviseren van het gemeentebestuur en derden, het subsidiëren van kunstbeoefening en het initiëren van kunstzinnige activiteiten. Ook de Rotterdamse overheid onderkende het belang van de kunsten voor de stad, maar had de handen vol aan andere zaken. Zij kon weinig anders doen dan dit particuliere initiatief dankbaar aangrijpen en de verdeling van kunstsubsidies toevertrouwen aan de Kunststichting en haar secties van deskundigen voor de verschillende kunstdisciplines.

In *Achter de schermen van de kunst* laat de Rotterdamse maatschappijhistorica Carin Gaemers zien hoe vanaf dat moment drie partijen in onderlinge wisselwerking het stedelijk kunstbeleid gestalte gaven: het gemeentebestuur, de afdeling kunstzaken en de kunstinstellingen waaronder de Kunststichting, het Rotterdams Philharmonisch orkest, de musea en voorzieningen op het gebied van toneel en dans. Geleidelijk ontstond een doelbewust kunstbeleid, gekenmerkt door periodieke schommelingen in het machtsevenwicht binnen deze driehoek van politiek, ambtenarij en kunstsector.

Tot voor kort was er geen omvattende publicatie over de totstandkoming en ontwikkeling van een stedelijk kunstbeleid in Rotterdam. Ter gelegenheid van haar vijftigjarig bestaan in 1995 besloot de Rotterdamse Kunststichting om in deze lacune te voorzien en opdracht te verlenen tot een historisch onderzoek naar het Rotterdamse kunstbeleid en de rol van de Kunststichting daarin. Dit heeft geresulteerd in de voorliggende studie, waarin wordt nagegaan 'welk voorzieningenniveau in de jaren 1945-1995 tot stand is gekomen, en op welke wijze' en waarin bovendien een verdienstelijke poging wordt gedaan om de bevindingen te relateren aan de ontwikkeling van het landelijk beleid voor de kunsten.

Een groot probleem voor de onderzoekster vormde de moeilijke toegankelijkheid van het bronnenmateriaal, dat op diverse plaatsen en onder verschillende noemers is bewaard, voorzover het al bewaard is. Het archief van de Rotterdamse Kunststichting is bijvoorbeeld nooit systematisch beheerd en heeft bovendien grote schade ondervonden van een brand begin jaren tachtig. De slechte staat van het archief van zowel de Kunststichting als de afdeling kunstzaken, heeft de onderzoekster er toe gebracht om op basis van een voorstudie de geschiedenis van de Rotterdamse Kunststichting op te delen in een aantal 'strategische' momenten, waar de wisselwerking tussen de Kunststichting en de andere betrokken partijen duidelijk zichtbaar